

SIMON KATALIN

AZ ÓBUDAI IRGALOM HÁZA TÖRTÉNETÉNEK VÁZLATA

„Azok a szerencsétlenek, kik fájdalmaik, lelki és testi tehetetlenségük gyötrelmeinek enyhítését fogják találni az Irgalom Házában, áldást fognak könyörögni az intézményre és annak megalapítójára. A mit nem is sejtettek, azt az alapító nemes tette megalósította. Míg ellenállhatatlanul sodorja őket az enyészet felé a betegség őrlő ereje, melyből az emberi véges tudomány őket meg nem mentheti, – életök végső éveit, végső napjait a szív mélyéből jövő szeretet, a gondoskodó ápolás meleg sugarai aranyozzák be.”¹

A 19–20. század fordulója jelentős állomás az óbudai katolikusok életében. A 19. század végén Óbudán tömeges méretű elszegényedésnek lehetünk tanúi. Az ezzel járó problémák orvoslására a katolikus egyház is tett különböző kísérleteket, és mind a betegápolásból és szegénygondozásból, mind a gyermeknevelésből kivette a részét. A III. kerületi Caritas jótékonyasági asztaltársaság például már 1885-ben megalakult. Mind a Páli Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek, mind San Marco hercegné szoros kapcsolatokat ápolt Óbudával. A szürke nénék vezették a Cselka Nándor plébánossága (1877–1890) alatt alakult Cselka Intézetet, amelyben többek között kisdődő és elemi iskola is működött, és ők ápolták az 1897-ben létrehozott Szent Margit Kórházban fekvő betegeket.

AZ ALAPÍTÓ

Nákó Anna Miléva Pesten született 1838. augusztus 13-án, Nákó János torontáli földbirtokos (1814–1895) és Vuchetich Anasztázia lányaként. Gyermekkorában sok időt töltöttek Nagykomlóson és Triesztben, utóbbi helyen kötött barátságot a későbbi osztrák miniszterelnökkel és egyben örökösével, Max Vladimir von Beckkel.² 1856. január 27-én ment férjhez Giulio San Marco herceghez, ekkor tért át az ortodoxról a római katolikus hitre. Mély vallásossága feltehetően részben ortodox neveltetéséből fakadt, amelyre később hatással volt férje és családja erős katolikusága is.³ A fiatal pár kezdetben Nápolyban élt, majd II. Ferenc 1861-es elűzése után Párizs, Bécs, Bad Ischl és Nagykomlós lett a lakhelyük.⁴

1888. november 6-án megözvegyült, életét ezután a jótékonykodásnak szentelte.⁵ Budapest mellett vidéki birtokain is tevékenykedett, Nagykomlóson (1889),

Nákófalván (1904) és Mária földön (Nagyteremia, 1907) leányiskolát és zárdát alapított. A máriaföldi templomot az ő költségén bővítették ki. Nagyszentmiklóson hunyt el, 1926. február 3-án.⁶

Halálakor a székesfőváros közgyűlése az alábbi szavakkal emlékezett meg az alapítóról: „[...] előkelő állását és tekintélyes vagyonát áldott jó szívvel használta fel. 1893-ban⁷ férje emlékére alapította meg a Jó Pásztor Házát, amelyben eltévelyedett nők megmentésével foglalkoznak. Ennek az intézetnek a vezetésével kapcsolatos mindennemű kiadást haláláig sajátjából fedezett. 1900-ban alapította az Irgalom Házát a gyógyíthatatlan betegek számára. Ez az egyetlen ilyen intézmény hazánkban és ha a nemesszívű hercegasszony meg nem alapítja, hány ilyen szegény nyomorult embernek kell árok szélén elpusztulnia?

San Marco hercegnét jó szíve munkájában tekintélyes vagyona támogatta. De milyen kevesen vannak [...], akik érzik, hogy a vagyon kötelez? Dúsgazdag és előkelő emberek legtöbbszörre nem tudják átérezni a szegények és nyomorultak szenvedését. Ezért kell különösen hálás tisztelettel megemlékeznünk az elhunyt hercegnéről, aki nemcsak társadalmi állásánál, hanem emberi értékénél fogva is megérdemli, hogy nemzetünk legelőkelőbbjei között emlegessük.”⁸

Amint azt a gyászbeszédéből láthattuk, Óbudához két intézmény kapcsolja a hercegnét: az egyik a Jó Pásztor Háza, ahol a megesett lányokon segítettek a Jó Pásztor szeretetéről nevezett Miasszonyunk leányai nevű kongregáció tagjai (ezzel a hercegné vált a rend magyarországi letelepítőjévé).⁹

Az Irgalom Házát 1900. június 21-én alapította özvegy San Marco hercegné a bizonyíthatóan gyógyíthatatlan betegek ellátására. Mintája a Bécsben már a 19. század közepétől működő hasonló nevű, mai napig működő *Haus der Barmherzigkeit* volt.¹⁰

Az alapító okirat szerint ezzel akart adózni korán meghalt férje és szülei emlékének, valamint így akart megemlékezni a keresztény egyház 1900 éves, és a magyar katolikus egyház 900 éves fennállásáról.¹¹ Az alapítólevelet Vaszary Kolos hercegprímás még azon év június 27-én, a Belügyminisztérium pedig szeptember 1-én hagyta jóvá. Az alapszabályokat 1900. november 9-én írták alá a Belügyminisztériumban, ezután semmi akadály nem állt már az intézmény létrehozásának útjába.¹² A „Gyógyíthatatlan Betegek Menedékhelye” a hercegnő által 300 000 koronáért vásárolt 2200 m²-es telken épült fel, amit az alapító a megépítendő házzal együtt 1900. július 8-án örökre és visszavonhatatlanul a menedékhely működését felügyelő alapítványnak ajándékozott.¹³

AZ INTÉZMÉNY JOGI STÁTUSÁNAK KÉRDÉSE

Az Irgalom Háza különleges szerepet töltött be nemcsak a főváros, hanem az ország egészségügyében is. A kórházi ügyet a század második felében az 1876. évi XIV. törvény rendezte, véglegesen itt különítették el egymástól a szegényházakat a kórházaktól.¹⁴ A törvény szerint jogilag az Irgalom Háza a magánkórházakhoz állt legköze-

San Marco hercegné címere a Jó Pásztor templom üvegablakán.

Fotó: Simon Katalin, 2009

lebb. A *Vasárnapi Ujság* tudósítása szerint a közegészségügyi törvény alapján a községeknek kellene gondoskodniuk a szegény és gyógyíthatatlan betegekről, ám azok „mind a mai napig el vannak hagyatva, mert a rendes kórházakból ki vannak zárva, és külön menedékhelyek, hová fölvétethetnének, nincsenek. Még szerencse, ha mind Budapesten, a szegények házában megtűrik őket, vagy ha annyi vagyonnal bírnak, hogy a hazán kívül, Bécsben a gyógyíthatatlan betegek számára már félszázad előtt épített Irgalom Házában nyerhetnek fölvételt. / San Marco hercegné égető szükségén, valóban elszomorító hiányon segített, midőn [...] az Irgalom Házát, – melyben a gyógyíthatatlan betegek valláskülönbség nélkül ápolást és ellátást találnak, – meg-alapította.”¹⁵

A kórházak és az Irgalom Háza között két döntő különbséget emelnénk ki: míg az előbbieken külön engedély nélkül legfeljebb három hónapig kezelhettek egy beteget, az utóbbiban halálukig, vagy betegségük gyógyíthatónak nyilvánításáig gondoskodtak a szegényekről. A Belügyminisztérium ezen különbségek átgondolása után 1902-ben külön jogi kategóriát hozott létre az Irgalom Háza számára.¹⁶ A rendelet az alábbi típusokat állapította meg: állami kórházak és gyógyintézetek, közkórházak, nyilvánossági jelleggel felruházott kórházak, magánkórházak.¹⁷ Ezekhez kapcsolód-

tak az üdülőházak (szanatóriumok), valamint az óbudai intézménynek megfelelő „gyógyíthatatlan betegek menedékhelyei”.¹⁸

Mivel ilyen típusú intézmény egyedülálló volt az országban, a kortársak között sem volt egyértelmű a megnevezése. Max Vladimír von Beck „*Krankenanstalt für Unheilbare*” névvel illeti. A főváros inkább a szegényházak egy variánsát látta az intézményben, az alapítás idején „*menedékház*”-ként hivatkoznak rá. San Marco hercegné ágyalapítványról szóló levelében kórháznak nevezi, noha egy későbbi írásában nemtetszését fejezi ki amiatt, hogy a ház igazgató-bizottsága egyszerű kórházként tekint a Gyógyíthatatlan Betegek Menedékhelyére.¹⁹ Érdemes röviden kitérni a hercegnő 1921-es levelére, amelyet az id. Rómy Béla halálával megürrült igazgató-bizottsági elnöki poszt betöltésével kapcsolatban küldött a hercegprímásnak. Szavai általános elégedetlenségről tanúskodnak, úgy érezte, a szívéhez oly közelálló ház („*des – meinem Herzen so nahestehenden – „Irgalomház*”) egyáltalán nem úgy működött, mint ahogy azt ő elképzelte, ezért Csernoch lelkére kötötte, hogy az új elnök katolikus és energikus ember legyen, és ne a bizottság egyik tagja, mivel azok egyrészt egyáltalán nem katolikusként működtek, másrészt soha nem törekedtek arra, hogy valami pluszbevétele legyen az intézménynek (például jótékonyági koncertek, gyűjtések megszervezésével). Harmadrészt pedig elégedetlen velük, mert a házra egyszerű kórházként tekintenek: „*In diesen schweren Zeiten musste lieber erlaubt werden Zahlende aufzunehmen, aber wenn bessere Zeiten kommen, will ich nicht, dass mein liebes „Irgalomház” ein Kórház bleibe: dass muss anders – absolut anders werden, das entspricht meinen Intentionen nicht.*”²⁰

A harmincas években az alapító egykori céljai és magánintézet volta ellenére az orvosi névtárakban a főváros közkórházai között szerepel az Irgalom Háza (feltehetően a főváros és az intézet közötti, meghatározott évi költségért átvállalható betegekről szóló szerződés miatt került ebbe a kategóriába).²¹ Államosításakor alapítvány által működtetett magángyógyintézetnek nevezik.²²

Az *alapító okirat* értelmében csak olyan krónikus betegeket vehettek fel, akiket más kórházban nem tudtak elhelyezni. A betegeknek erről orvosi igazolást kellett hozniuk. Felvétel előtt megvizsgálta őket a ház orvosa is, és csak abban az esetben fogadhatták be, ha ő is gyógyíthatatlannak minősítette az illetőt. Noha az alapító szándéka szerint a magyar honosok elsőbbséget élveztek, az ágyalapítók által fenntartott helyek esetében ezt a szempontot nem kellett figyelembe venni (1900/3. pont). A hercegné mindenképpen el akarta kerülni, hogy egyszerű városi szegényházzá váljon az Irgalom Háza, ezért kikötötte azt is, hogy amennyiben a bentlakó betegsége később gyógyíthatónak bizonyul, el lehessen bocsátani az intézményből. A haldoklók nyugalmanak érdekében pedig megtiltotta, hogy elmebetegeket is felvegyenek – ez nem negatív előírt volt velük szemben, hiszen a hercegné az épület esetleges bővítése után nem tartotta kizártnak ilyen betegek föl vételét. Szintén San Marco hercegné kívánsága volt, hogy a betegek kezelését csakis az ápolásban már több évszázados tapasztalattal rendelkező Páli Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek végezzék (1900/3. pont). Az intézmény és az alapítvány vezetését egy bizottságra bízta, mely-

nek élén főfelügyelőként a mindenkori hercegprímás állt. A bizottság kinevezése az esztergomi érsek joga volt. A bizottság szabadon rendezhetett gyűjtést a ház bővítéséért vagy a betegágyak szaporítása céljából, akár együletet is alakíthattak. Pénzét elsőrangú, *hazai* pénzügyintézetnél kellett kezelni (1900/4. pont). A peres és peren kívüli ügyekben szintén a hercegprímás léphetett fel az alap nevében, de szükség esetén megbízhatott más annak képviselőjével (1900/5. pont). Közegészségügyi kérdésekben az országos hatóságoknak volt alávetve az intézmény.²³

Az alapító okiratot „*kiegészítő pontozatok*” (1900. július 21.) árnyalták a működéssel kapcsolatos kérdéseket. Először itt írják le egyértelműen, hogy csakis a teljesen szegényeket vehetik fel, vagyonosok akkor sem kerülhetnek be, ha fizetnek érte. (A szegényeket viszont ingyen fogadják be.) Fontos megjegyezni, hogy a katolikus alapítás és vezetés, valamint a hazai ápoltak előnyben részesítése ellenére az Irgalom Házába bármilyen szegény, gyógyíthatatlan beteg bekerülhetett, vallási és etnikai hovatartozástól függetlenül (1900/1. sz. kieg. pont).²⁴ Ugyanitt pontosították a házból kizárható elmebetegek körét: az elmebetegek mellett az elmezavarral egybekötött epilepsziások és a fertőző, ragályos kórokkal küszködők, valamint a nemibetegek sem nyerhettek felvételt. Az intézmény bővítése esetén – amire végül sosem került sor – az epileptikusok és a rákosok az új, elkülönített osztályra befeküdhetek volna (1900/2. sz. kieg. pont). Az ápoltak köre mellett a bizottság munkáját is szabályozták. Elnökét a hercegprímás nevezhette ki (1900/3. kieg. pont). Szükség esetén lelki igaz-

A San Marco hercegi pár szarkofágja a Jó Pásztor templom altemplomában.

Fotó: Simon Katalin, 2009

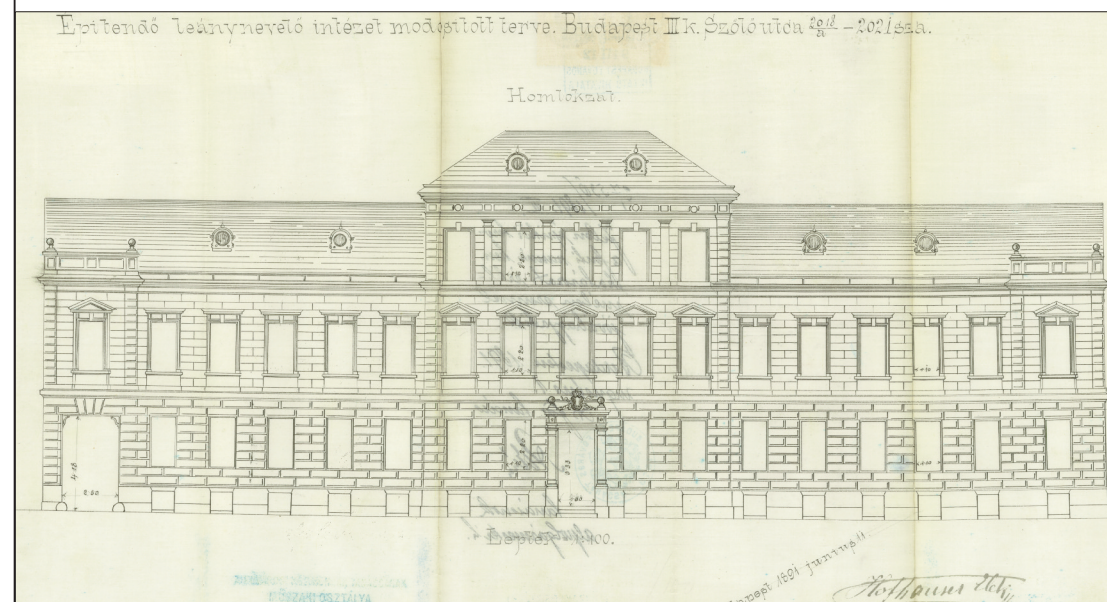
gatót is kirendelhetett a bizottság egyházi tagjai közül. Külön világi és egyházi elnök esetén az elnöki teendőknél osztozniuk kellett a vezetőknek, de az üléseknél az egyházi elnöknek volt elsőbbsége, de a költségvetést illető kérdésekben az utalványozás a világi elnök hatáskörébe tartozott. Amennyiben szükségesnek látta, az esztergomi érsek lelkészét is kinevezhetett az Irgalom Háza élére.²⁵

1910-ben módosították a korábbi alapszabályt. Ekkor mondták ki, hogy az intézet pecsétjén Szent Erzsébet szerepeljen, körirata pedig „Irgalom Háza – Budapest 1900” legyen (1910/1. §). Az élethossziglani ápolás feltétele továbbra is a szegénység, gyógyíthatatlanság, kórházi ápolásra való jogosultság hiánya volt, vallás és nemzetiség továbbra sem számított (1910/2. §). A kizárandók körét az alábbiakkal bővítették: „nevelésre alkalmas, különben egészséges hülyék, kiknek benntartása bajt okozhat”, „botrányos magaviseletűek, vagy kiknek benntartása a többi hátrányával jár” (1910/3. §).²⁶ Itt tehát egyértelműen látszik, hogy az alapító hercegné a többi beteget (elmebeteg, epilepsziás) is azért zárta ki ideiglenesen, hogy azok ne zavarják a többi bennlévő nyugalomát. Ugyanitt pontosítják a bizottság működésének körülményeit is: az eredményes működéshez minimum öt tag szükséges, akiket továbbra is a hercegprímás jelöl ki, mint az alap főfelügyelője. A tagok vagyonukkal is felelősek az alapítványért (1910/5–8. §). A bizottság nem csak az intézmény működését irányította, itt döntöttek végül a betegek felvételéről is. Újdonság, hogy a helyi orvos mellett a ház főnőknője is véleményezte a jelentkezőt, sőt, sürgős esetben a bizottság elnökével kettejük szava döntött ilyen kérdésekben – ekkor azonban utólag ki kellett kérni a bizottság jóváhagyását (1910/8c §). A főnőknő az 1910-es pontok alapján nagyobb teret kapott, beleszólása volt az orvosi személyzet megválasztásába is (egy orvos megválasztásához a bizottság szótöbbsége mellett a főnőknő egyetértése is szükségeltetett, 1910/8g §). A főnőknő alá tartoztak közvetlenül a betegápolással kapcsolatos feladatok, az alkalmazottak ügyei, ő vezette az intézeti orvostanácsai alapján a betegápolást, valamint a háztartást, háztartási könyveket, számadásokat. Utóbbiakat évente legalább egyszer be kellett mutatnia a bizottságnak.²⁷ Szintén a főnőknő szava döntött a betegek felvételében és elbocsájtásában (1910/13. §).

Egy beteg tartásához és ápolásához szükséges évi díjat 1910-től 500 koronában állapították meg, egy ágyalapítványt 12 500 koronában, fenntartva az ár megemelésének lehetőségét (1910/11. §). Szükségesnek tartották kijelenteni, hogy az ágyalapítók ugyan szabadon jelölhetnek ki ápolandókat, de lehetőleg olyanokat válasszanak, akiknek ellátása az Irgalom Háza hatáskörébe tartozik (1910/12. §). Feltehetően az 1901–1910 közötti időszakban előfordultak olyan esetek, amikor ennek meg nem felelő személyeket szerettek volna elhelyezni itt.²⁸

AZ IRGALOM HÁZA ÉPÜLETE

Az intézmény ténylegesen 1901-ben jött létre.²⁹ Az építési engedélyt 1901. január 26-án adta meg a III. kerület előljárósága az intézmény leendő vezetőinek.³⁰ A kivitelezéssel a hercegnő többi óbudai munkáján is dolgozó Hofhauser Eleket bízta meg (ő építette a Jó Pásztor Otthont és a mellette létesített kápolnát is, utóbbi szintén 1901-

A Jó Pásztor Rendház második homlokzatterve, 1891, tervező–kivitelező Hofhauser Elek
BFL XV.17.d 329.17345/1

ben valósult meg.) Az épület U-alaprajzú, melynek szárjai rövidek – mondhatni csónak –, feltehetően már az alapító okiratban is megfogalmazott bővítési szándék miatt.

A háromszintes épület hangsúlyos középrészén található a főbejárat, fölötte helyezkedik el a kápolna. A két oldalán levő kórtermeket hat-hat félköríves ablak keretezi. A kápolnát az első és a második emelet szintjét átfogó félköríves záródású, pálcákkal tagolt rózsablak jelzi. Az első emeleten emellett még egy keskeny, félköríves záródású ablak van.

A pinceszint baloldali szárában halottaskamra és fertőtlenítő helység volt. A többi helységben ruhát, szentet, valamint fát raktároztak. A főbejárat alatti részen középen, zöldseget tároltak, jobboldalt szintén fa- és szénraktár, valamint két téglány alakú éléskamra volt. A pinceszintre kétoldalt lehetett lejutni egy-egy kétkarú lépcsőn.

A földszinten (a halottaskamra és a fertőtlenítő helység felett) volt a mosókonyha. Az épület bal szárnyába szárító, mángorló és vasaló helységet, cselédszobát, valamint közvetlen a kapuőr után irodát terveztek. A jobb szárnyban (a főbejárat felől haladva) fogadószoba, szoba, ebédlő és nappali szoba volt az apácák számára, az épület sarkában éléskamra, oldalsó csücskében pedig konyha és edénykamra. Az utóbbiba külön ételfelvonót is építettek.

Az első emelet baloldali szárnyában volt az egyik kórterem, két bejáratral, az épület oldalsó csücskébe három (nővér)szobát terveztek. Ugyanez az elosztás található a másik oldalon is. A középen lévő, háromszakaszos, keresztboltozatos kápolnába be lehetett jutni a kórterem felől, valamint a folyosóról is. Az oltár a rózsablak alatt állt, jobboldalára egy csigalépcsőt terveztek. A második emelet beosztása hasonló

*A Jó Pásztor Háza 1901-ben
Vasárnapi Ujság, 1901. április 28*

volt az elsőéhez. Míg az első emelet kórtermei a kápolnától kiindulva végignyúltak a ház teljes szélességében, a második emelet bal szárnyában levő kórterem ennél rövidebb volt, a szárny sarkában ugyanis a főnöknő és az apácák hálószobája foglalt helyet (előbbi közvetlenül a kórterem mellett). A padlásra az apácák hálószobája mellett lévő padlásfeljárón lehetett feljutni. A balszárny hátsó traktusát egy fürdő, valamint két kisebb szoba alkotta. A jobb szárny kórterme szintén végighúzódott az épület jobboldalának teljes szélességén. A hátsó traktust a másikkal párhuzamosan itt is egy fürdő és két szoba alkotta. A beépített ételfelvonó révén a földszinti konyhától a második emeletig kényelmesen szállíthatták az ételt.³¹

A százágásra tervezett épület első emeletén a nők, második emeletén a gyermekek és férfiak kaptak helyet. A kórtermek a kápolna két oldalán foglaltak helyet és attól üvegajtókkal voltak elválasztva, hogy a nagyrészt ágyhoz kötött betegek így is elláthassanak oda. A férfiak a Szent József osztályon, a nők a Szent Anna és Szűz Mária osztályon, míg a gyermekek a Szent Erzsébet osztályon foglaltak helyet. A gyermekosztályra küldték az olyan felnőtteket is, akik be tudtak segíteni egyéb munkálatokban, például a portaszolgálat ellátásában. A személyzet nyolc külön szobában lakott.³²

A GYÓGYÍTHATATLAN BETEGEK MENEDÉKHELYE MEGNYITÁSA

Az Irgalom Házát 1901. április 23-án délelőtt 9 órakor nyitották meg ünnepélyes keretek között. A ház és a kápolna felszentelését Kohl Medárd samosatai püspök végezte, Kirschhoffer Károly óbudai plébános és több lelkész segítségével.³³ Az ünnepségen a visszavonultan élő hercegné helyett gazdasági tanácsosa, Ottó Adolf vett részt, de jelen volt Forster Gyula, az intézet felügyelő-bizottságának elnöke és

felesége, Bencze Benő kerületi előljáró és több fővárosi bizottsági és kerületi választmányi tag is.³⁴

Az épület már a megnyitó előtt, 1900. április közepén megkezdte működését, három beteg felvételével.³⁵ Az első évben a ház még csak 50 ágyra volt berendezve (ideiglenesen csak az ennyihez szükséges pénzt tudták előteremteni).³⁶ Az 50 ágyat 4 kórteremben helyezték el, melyből egy még a megnyitás idején üres volt.

Az igazgató bizottság első tagjai Forster Gyula (elnök), Hajduska Emil (titkár), Bartók Géza, Bencze Benő, Diescher Ferenc, Gerliczy Ferenc, valamint Kirschhofer Károly plébános és a hercegné gazdasági tanácsosa, Ottó Adolf lettek. Diescher Ferenc véleményezte bizottsági tagként és orvosként a felveendő betegeket, de azok kezelésével Tauszk Ferenc egyetemi magántanárt bízták meg.³⁷ Az ápolók emellett teljes ellátást és évi 168 korona fizetséget kaptak (osztályonként egy-két ápolót alkalmaztak).³⁸

Az épület zárókövét, benne az alapítást megörökítő tekerccsel 1901. október 30-án helyezte el Vaszary Kolos hercegprímás. Ebben az időben már 18 beteg volt a Gyógyíthatatlan Betegek Menedékhelyének.³⁹

AZ ÁPOLÓSZEMÉLYZET

A Páli Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek a századfordulón már óriási tapasztalatra tettek szert betegápolás terén. Magyarországon az 1850-es évektől voltak jelen, ekkor alapította első rendházukat gróf Batthyány Miklósné Széchenyi Franciska (Fanny), Széchenyi István testvére Pinkafőn (Vas megye). Pest-Budán már 1853-ban

*A Jó Pásztor Háza és a hozzá tartozó kápolna 1913-ban, képeslap
BFL XV.19.d. 2.c 201.*

megjelentek, a Terézvárosban kezdtek szolgálni.⁴⁰ A 20. század elején két kongregációjuk működött Magyarországon: a szatmári irgalmas nővérek, valamint a grazi kongregáció tagjai (osztrák-magyar rendtartomány, az önálló magyar rendtartomány 1906-os létrehozásáig).⁴¹ Az Irgalom Háza nővérei az utóbbiból kerültek ki, a ház igazgatóbizottsága és a rend között 1901. november 1-én létrejött szerződés alapján.⁴²

1902-ben az Esztergomi Egyházmegyében a szatmári kongregációból 98 nővér dolgozott 12 különböző helyen és intézményben, ebből 31 nővér szolgált 4 kórházban (a szatmári nővérek a fővárosban egyedül a krisztinavárosi vöröskeresztes kórházban végeztek ápolói feladatokat). A grazi kongregáció azonban jóval nagyobb volt a szatmárinál, ugyanebben az időben és ugyanezen a területen 741 irgalmas nővér teljesített szolgálatot. A 47 különböző intézményből hatvanhárman iskolában, árvaházban és egyéb gyermeknevelő intézetben (8 intézet, a fele a fővárosban), harmincegyen szegényházakban (3 ház, ebből kettő Budapesten, egy Pozsonyban). Minden egyéb karitatív tevékenységük eltörpült azonban a kórházakban végzett betegápolói munkájuk mellett. A 741-ből 419 nővér (57 %) foglalkozott ilyesmivel. Budapest nagyságát és központi szerepét jelzi, hogy a 19 ilyen jellegű intézményből 12 a fővárosban volt.⁴³ A közkórházak mellett ők dolgoztak a speciális betegellátó intézetekben is, így például a lipótmezei elmeegógyintézetben (25 fő) vagy az állami vakok intézetében (9 fő), sőt, ők alkották az Üllői úti egyetemi klinika ápolószemélyzetét is (48 fő). Az alábbi táblázatban az irgalmas nővérek fővárosi kórházakban működött létszámkimutatását láthatjuk az 1902-es évről.⁴⁴

A vincés nővérek szolgáltak tehát a főváros klinikáin és nagyobb kórházban. Elmeegógyintézetben rajtuk kívül az Irgalmasrend látott el ápolói feladatokat.⁴⁶ A betegek ellátása mellett a nővérek vezették a háztartást is.⁴⁷ Ráth Mária Jozefa főnőknő életrajza szerint a szürke nénék például 1906-ban a köpcsényi Battyhány-kórházban ápolták a betegeket, ugyanakkor a takarítást is ők végezték (Ráth Mária pedig műtősszegédi tapasztalatra is szert tett ugyanebben az időszakban).⁴⁸

Kórház	Irgalmas nővérek száma 1902-ben ⁴⁵	Egy ápolónőre jutó betegek száma
Budapest-Lipótmező, Elmeegógyintézet	25	
Budapest-Angyalföld, Elmeegógyintézet	13	
Budapest, Ferenc József Kórház	12	
Budapest-Erzsébetváros, Állami Vakok Intézete	9	
Budapest-Józsefváros, egyetemi klinika	48	
Budapest-Józsefváros, Stefánia Kórház	18	
Budapest-Ferencváros, homeopátiás kórház	7	
Budapest-Óbuda, Margit Kórház	11	23
Budapest-Óbuda, Irgalom Háza	7	
Budapest, Szent Rókus kórház	102	
Budapest, Szent István kórház	103	7
Budapest, Szent László kórház	22	

Irgalmas nővérek budapesti betegápoló intézetekben, 1902-ben

AZ IRGALOM HÁZA ELSŐ BETEGEI

A százégyes terv ellenére az épület lassan és nehezen telt meg. 1901-ben összesen 8 férfit és 17 nőt ápoltak a házban, ebből elbocsátottak egy gerincsorvadásos férfit és egy „aggaszályos” nőt, végelgyengülésben (aggaszály) elhunyt egy férfi és egy nő (utóbbinál a halál oka: méh rosszindulatú álképlete).⁴⁹

1901. április 23. és 1902. június 30. között mindössze 49 személyt ápoltak az Irgalom Házában. Ebből kilencet elbocsátottak, hét pedig meghalt. Az intézet első halottja éppen egy irgalmas nővér, Unger Flóra volt.⁵⁰

Az első év betegeit bemutató lista alapján⁵¹ az alábbi következtetéseket lehet levonni: Noha az intézmény bármilyen vallású, gyógyíthatatlan, szegény beteg előtt nyitva állt, az ápoltak döntő többsége mégis római katolikus volt (35 fő, 72 %). Emellett 6 evangélikus, 4 izraelita, 3 református és 1 görög katolikus fordult meg az Irgalom Házában. Származási (pontosabban: illetékességi) helyet tekintve 16-an a fővárosból jöttek, ketten pedig Pest megyéből. Az ország legkülönbözőbb pontjairól keresték fel az intézményt a betegek, de nagyobb számban kizárólag a fővárosból kerültek ki az ápoltak.⁵² Az elsők között, 1901. április 17-én került be az intézetbe két torontáli nő (egy 39 és egy 50 éves, Nagykomlósról, illetve Nákófalváról). Esetükben feltehetően San Marco hercegnő járt közbe és szállította a gyógyíthatatlan betegeket Óbudára.

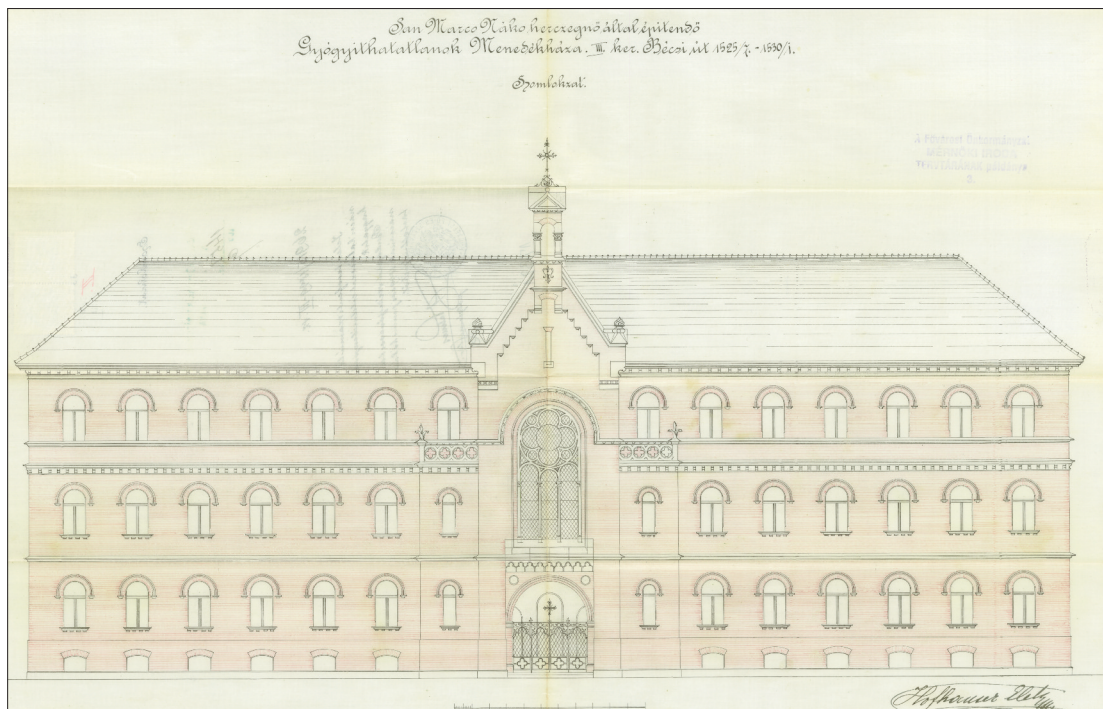
A női betegeknel jelzik azok családi állapotát is, 11 esetben találkozunk hajadonnal. Egy 21 éves lány kivételével mindannyian „vénlánynak” számítottak már korukban: négyen voltak a harmincas korosztályból, öten pedig hatvan felettiek.⁵³ Saját családjuk tehát nem volt, rokonaik meg feltehetően nem tudtak kellőképpen foglalkozni az idős, beteg hozzátartozójukkal. Ez elmondható az özvegyekről is: a tizenöt, 40 és 73 év közötti asszonynak férjük halála után valószínűleg ugyanilyen jellegű problémákkal kellett szembenéznie.

A betegek több mint fele a középkorú és annál idősebb korosztályból került ki (41 és 80 év közötti volt a 49 ápoltból 31 személy), mivel azonban a korban bizonyos betegségek a fiatal gyermekek szervezetében is súlyos, visszafordíthatatlan károkat okoztak, főleg a szegényebb rétegekből származókéban, így viszonylag sok fiatal került már 1901 és 1902 között az Irgalom Házába. Hat tíz év alatti és kettő tizenegy és húsz év közötti ápolt élt ekkoriban az intézményben. A legfiatalabb egy egyéves angolkóros fővárosi kislány volt (1902. február 18-án vették fel, de négy nap múlva meg is halt), emellett volt egy hároméves, szintén budapesti vízfejű kisfiú, egy négyéves fővárosi, súlyos értelmi fogyatékos fiú, egy hétéves Szabolcs megyei görög katolikus Little-kórban szenvedő fiú, és egy kilencéves református Borsod megyei lány *microcephalusszal* és középfülgyulladásal. A tíz és húsz év közötti fiatalok gyermekbénulással és tuberkulózissal, valamint vízfejűséggel kerültek be az intézetbe.

Életkor	fő
0–10	6
11–20	2
21–30	5
31–40	6
41–50	5
51–60	10
61–70	8
71–80	8
81–90	3

A betegek életkor szerinti megoszlása (1901. április–1902. június)⁵⁴

Az első év ápolottjai betegségeinek nagy része idegrendszeri eredetű volt, sokszor szövődeményekkel vagy egyéb kórokkal, például féloldali bénulással párosulva (összesen 24 ilyen eset fordult elő). Az alapszabály tiltása ellenére több olyan lakója lett már a megnyitás évében az Irgalom Házának, akiket eredetileg nem vehettek volna fel. 1902. január 4-én lett itt otthonra egy 35 éves evangélikus férfi Hont megyéből, akit III. stádiumú vérbajjal kezeltek. 1902. június 11-én vettek fel egy négyéves budapesti – szintén evangélikus – fiút súlyos értelmi fogyatékossgal (*idiotismus*), három középkorú nő méhdaganattal (*carcinoma uteri*), egy harmincéves

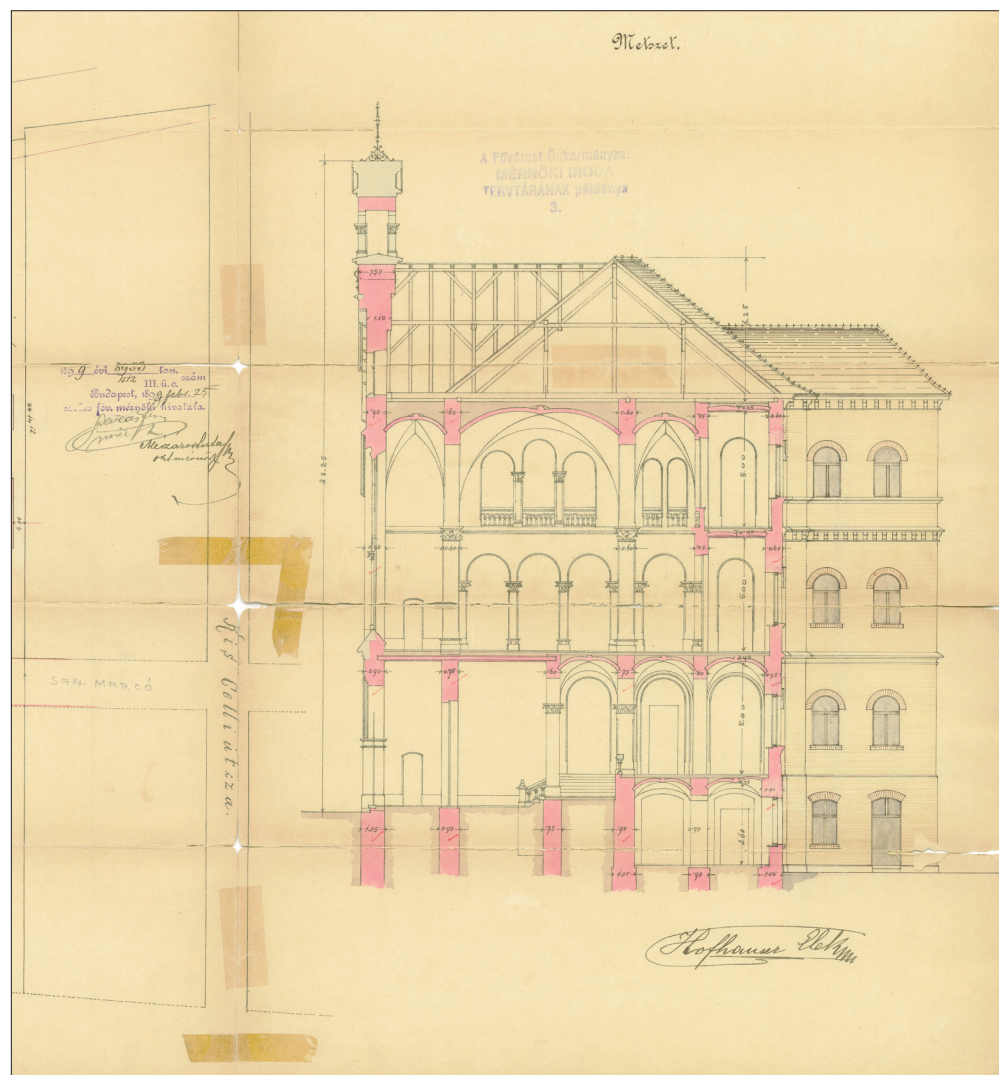

Az Irgalom Ház homlokzatterve (1900, Hofhauser Elek)
BFL XV.17.d. 329 17321.

kézdivásárhelyi lány pedig rosszindulatú nyirokdaganattal került be a Gyógyít-hatatlan Betegek Menedékhelyére. A szabályoknál tehát erősebb volt az irgalom parancsolata.

Fő betegség fajtája	latin megnevezés
Idegrendszeri betegségek (össz. 24)	
6 gerincvelő-sorvadás	tabes dorsalis
2 gerincvelő-sorvadás paralysis progressivával	tabo-paralysis
2 gerincvelő fehérállományának gyulladás	myelitis
4 agyvérzés ⁵⁵	haemorrhagia cerebri
2 agylágyulás	emollitio cerebri
2 agykamra-tágulat	hydrocephalus chron. int.
2 féloldali bénulás	hemiplegia
1 paralysis agitans	paralysis agitans
1 Little-kór	morbis Little
1 microcephalus ⁵⁶	microcephalus
1 sclerosis lateralis	sclerosis lateralis
2 hűdéses elmezavar	paralysis progressiva
1 súlyos értelmi fogyatékossgal	idiotismus
Vírusos vagy bakteriális eredetű megbetegedések (össz.: 6)	
4 gyermekbénulás	poliomyelitis
2 csonttuberkulózis	tuberculosis ossium
Ízületi betegségek (össz.: 5)	
2 krónikus ízületi gyulladás	arthritis chronica
3 ízületek deformitással járó megbetegedése	arthritis deformans
Daganatos megbetegedések (össz.: 4)	
3 méhdaganat	carcinoma uteri
1 rosszindulatú nyirokdaganat	limphomata maligna
Hiánybetegség (össz.: 1)	
1 angolkór	rhachitis foetilis
Keringési rendszer betegsége (össz.: 1)	
1 endarteritis	endarteritis
Nemibetegség (össz.: 1)	
1 vérbaj	lues in stadio III
Egyéb betegségek (össz. 6)	
4 öregkori sorvadás	marasmus senilis
előrehaladott izomsorvadás	atrophia muscularis progressiva

Az Irgalom Ház első évében (1901. április–1902. június)
ápoltak betegségeinek megoszlása⁵⁷

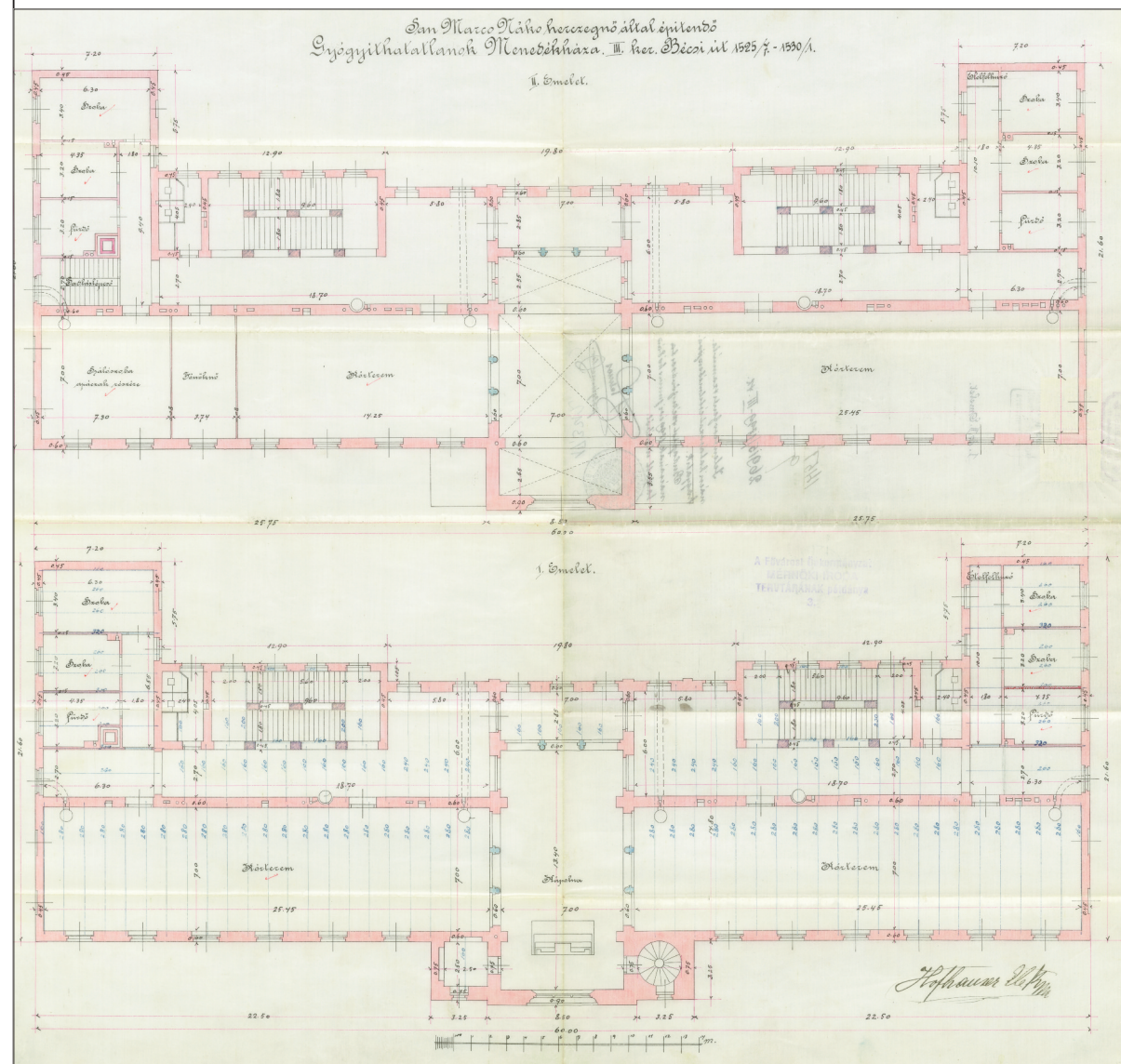

Az Irgalom Háza keresztmetszete (1900, Hofhauser Elek)
BFL XV.17.d. 329 17321

1901	április	május	június	július	augusztus	szeptember	október	november	december
létszám	3	5	8	14	14	15	17	18	20
1902	január	február	március	április	május	június			
létszám	23	26	29	32	32	39			

A betegszám változása (1901. április–1902. június)⁵⁸

A beteglétszám hamar elérte a tervezett száz főt, sőt, meg is haladta azt. Az első világháború végére már 120 az átlagos létszám, és nagyjából ez maradt az intézmény egész életében, mivel állandó nehéz anyagi helyzete nem tette lehetővé a bővítést és a betegszám növelését.⁵⁹ A II. világháború idejére ez a zsúfoltság csak nőtt, 1942 márciusában már 132 betege volt az Irgalom Házának (ebből 64-et díjtalanul láttak el).⁶⁰ 1949-ben, közvetlenül bezárása előtt már 140 beteget ápoltak a százágyasra épített, 12 300 fűthető légköbméteres intézetben, mindenféle bővítés nélkül.⁶¹

Az Irgalom Háza emeleti szintjeinek alaprajza (1900, Hofhauser Elek)
BFL XV.17.d. 329 17321

A MENEDÉKHELY FENNTARTÁSA

Míg a hercegnő által alapított másik óbudai intézmény, a Jó Pásztor nevelőintézet költségeiről haláláig gondoskodott, addig az Irgalom Háza berendezésének elkészítésére a főváros 1902–1905 között évi 10 000 korona segélyt biztosított, amit végül 1906-ban is megszavazott az intézménynek.⁶²

Az intézmény fenntartása ezért szinte minden évben problémákba ütközött, és nélkülözhetetlenek voltak az ágyalapítványok. Az első években 400 koronában állapították meg egy beteg évi ellátásának költségét, az ehhez szükséges tőkét pedig 10 000 koronában. Április végéig mindössze három ágyalapítványt tettek, az elsőt Vaszary Kolos hercegprímás, a másodikat maga az alapító, 1902. május 29-én.⁶³ A többi ápolat ellátását közadakozásból próbálták megoldani.⁶⁴ 1902-ig ágyalapítványt tett az említettek mellett az uralkodó, az első bizottsági elnök neje, Forster Gyuláné Luczenbacher Erzsébet, nezettei és boronkai Boronkay Mária és Ilona.⁶⁵ (1902-ig tehát öt beteg ellátása volt így biztosítva.) Az épület bejáratánál álló emléktábla tanúsága szerint ágyalapító volt még Császka György kalocsai érsek a kalocsai káptalannal, gróf Andrássy Dénesné, egy meg nem nevezett személy – Franciska, liptó-teplai Dvornikovich Celesztina emlékére, Hornig Károly báró veszprémi püspök, gróf Wenckheim Dénesné Wenckheim Rita, gróf Zichy Nep. Jánosné Kray Irma bárónő, Mayer Károly cs. és kir. számtanácsos, Staffenberger Mária (apja, István emlékére), Horváth Júlia (Horváth Ferenc pénzügyigazgató emlékére), Natter Ferenc és neje, Török Emília (Andor fiuk emlékére), gróf Wenckheim Frigyesné Wenckheim Krisztina grófnő, valamint báró Wodianer Albertné Atzée Zsófia. Azaz a ház történetében összesen 17 beteg ellátása volt biztosítva ily módon, Ferenc József, az alapító, két érsek, egy püspök és több magánszemélynek köszönhetően.

Az alapító haláláig támogatta a szívéhez oly közel álló intézményt atyai örökségből: övé lett a családnak 1794-ben nemességet szerző nagyapja, Cyrill által megszerzett nagykomlói és szerbcsanádi 11 118 holdas nagybirtok, apja budapesti és bécsi, valamint Bad Ischl-i háza, nagykomlói kastélya, szerbcsanádi kúriája. Férje révén Svájcban is volt még némi vagyona. Az első világháborút követően azonban birtoka nagy részét a román állam az 1921. július 30-i földbirtoktörvény alapján kisajátította (9505 holdat, tehát mintegy 85 %-át, ugyanakkor a hercegnő román állampolgárrá vált).⁶⁶ A hercegnő eredetileg birtokát is az Irgalom Házára hagyta.⁶⁷ Mivel látta, hogy az önellátónak tervezett óbudai alapításainak anyagi helyzetét biztosítani kell, a Magyar Katolikus Vallásalappal 1925. március 9-én kötött szerződése szerint azzal a feltétellel helyezte letétbe gyűjteményét az Esztergomi Keresztény Múzeumnál, hogy biztosítsák a Jó Pásztor Intézetnek és az Irgalom Házának további fennmaradását, rendeltetésszerű működését.⁶⁸ Végrendeletének megfelelően, halála után eladott ingó- és ingatlanaiból Bécsben alapítványt hoztak létre a Jó Pásztor Otthon és az Irgalom Háza támogatására. Az alapítványt a hercegné kívánsága szerint meg kell szüntetni, ha a két intézmény kikerül az egyház fennhatósága alól.⁶⁹ A ház azonban csak az alap kamataiból kapott egy minimális összeget évente.⁷⁰

A hercegprímás, mint fenntartó alkalmi adományokkal, gyűjtések elrendelésével támogatta az intézményt.⁷¹

Az Irgalom Háza 1916, képeslap

BFL XV.19.d. 2.c 84.

Az első világháború végéhez közeledve Rómy Béla igazgató-bizottsági elnök az alábbi bevételi forrásokat jelölte meg az 1917. évről szóló jelentésében: ágyalapítványok (ebben az évben hatot tettek magánszemélyek, de ebből kettőt nem fizettek be teljesen), a hercegnő segélye (18 600 korona), a decemberi államsorsjáték jövedelmének részlete (32 000 korona). A háborús viszonyok miatt egyezséget kötött a Hadigondozó Hivatallal is, így állami segély fejében befogadtak 14 rokkant katonát. Ugyanebben az évben csatlakoztak az Állami Gyermekvédelmi Actióhoz is, ez támogatásért 10 gyógyíthatatlan gyermek kezelését jelentette. Tervezték Honorarium-alap létrehozását is 7600 koronával, hogy ne csak a betegek testi bajaival foglalkozzanak. Kiemelte a vincés nővérek takarékoságát is, amelynek köszönhetően egy beteg napi ellátása a többi fővárosi kórház 8 koronás kvótája helyett itt csak 2 korona 65 fillér volt. (Mindezek ellenére az Irgalom Háza az 1917. évre 16 635 korona hiányt termelt.)⁷² Ráth Jozefa 1921-es jelentése szerint az intézet már az alapítása óta folyamatosan anyagi gondokkal küzdött, ezt csak tetézte a háború és a kommunizmus ideje.⁷³ Ekkor a ház havi bevétele 16 000 korona körüli volt, míg kiadásai 70 000 koronára rúgtak, így rohamosan adósodtak el.⁷⁴ Az 1921. évi összes bevételük végül 866 300 korona, kiadásuk viszont 1 265 000 korona volt, tehát külső segítség nélkül csődbe mentek volna.⁷⁵ A húszas évek elejére a korábban tett ágyalapítványok elértéktelenedése is megnehezítette az intézmény működését. 1922-ben a ház 119 betege közül ugyanis 65 személyt ingyen láttak el, ebben az évben ennyi ember ápolásának költségét kellett (volna) az egykori ágyalapítványok addigra már elértéktelenedett összegeiből finanszírozniuk.⁷⁶ Az alapító mellett ezért Budapest városa is évi segélyt biztosított az

*Az Irgalom Háza ma.
Fotó: Simon Katalin, 2010*

Irgalom Háza számára. 1923-ban, a katasztrofális helyzetet látva, a tanács nemcsak elfogadta a korábbi években folyósított 10 000 koronányi összeg felemelését, de még az ügyről jelentést tevő IX. Ügyosztály által javasolt 50 000 koronányi összeget is megduplázta.⁷⁷ A segély megadásának feltétele évi egy fővárosi illetőségű beteg ingyenes ellátása volt.⁷⁸

A finanszírozási nehézségek még a pengő bevezetése után is kísértették az intézmény vezetőit. Serédi Jusztiniánnak aktuális évi költségvetésükről írt 1932-es levelükben keserűen jegyzik meg, hogy folyamatos koldulásra vannak kényszerítve: „A fedezetlen hiány beállításának – mely szintén évek óta így megy – az az oka is van, hogy a tényleg állandó válságban levő intézmény részére a Székesfővárostól, esetleg a Népjóléti Minisztériumtól, Kórház Alaptól, TÉBÉ-től és más jótékony célra adako-

zóktól úgy tudunk segítséget kérni és kapni, ha már eleve kimutatjuk, hogy nincs elég pénziünk. Ha csak akkor tárnánk fel sebeinket, mikor már igazán meg van a baj, míg egy aktát elintéznek Közhatalóságain könnyen megállhatna az intézmény s nem tudnánk egy ideig enni sem adni a betegeknek. A jó Isten eddig megsegített és talán ezt az évet is megusszuk megfelelő koldulgatásokkal s egyszer talán valami t ő k e is jön a S. Marco hagyatékából végre!”⁷⁹

Nővérek száma

Év	Irgalom Háza (San Marco u. 60.)	Cselka Intézet (Szentlélek tér 9-11.)	Szent Margit Kórház (Bécsi út 132.)
1901		15	12
1902	7	16	11
1903	8	16	12
1904	9	14	11
1905	13	14	11
1906	12	13	11
1907	17	14	8
1908	14	17	9
1909	15	16	10
1910	14	15	8
1911	14	16	10
1912	13	16	10
1913	12	18	10
1914	12	17	9
1915	12	17	10
1916	12	17	10
1917	16	15	10
1918	14	14	10
1927	19	20	
1928	19	17	
1929	19	17	
1930	16	17	
1932	17	21	
1934	18	20	
1936	16	26	
1938	16	26	
1940	17	34	
1941	17	34	
1943	18	34	
1945	18	31	
1947	16	31	

Az intézménynek többször nyújtott támogatást az óbudai Szent Péter és Pál főplébánia: 1925-ban az egyházközség egymillió koronával támogatta az Irgalom Házát.⁸⁰ A főplébánia máskor is adakozott a ház fenntartására, így 1926-ban⁸¹ és 1929-ben.⁸² A finanszírozás kérdése tehát mindig is életbevágó probléma volt.

A Népjóléti Minisztérium Kórházi Osztálya több intézménnyel együtt 1949 tavaszán kezdeményezte a Gyógyíthatatlan Betegek Menedékhelye fővárosi kezelésbe vételét. A Magdolnavárosi, vagy más néven Róbert Károly Körúti (állami) Kórház mellett a következő gyógyintézetekkel együtt tárgyalták a ház ügyét: Apponyi Poliklinika (VII. Szövetség u. 14–16.), Semmelweis Szülötthon (XIII. Gyöngyösi út 8/a), valamint a József Attila Szanatórium-kórház (II. Ady Endre út 1.).⁸³ Már az intézmények állapotának felmérésekor feltűnő volt, hogy az Irgalom Háza nem kórházi profilú intézmény és hogy milyen szegényesen, nehéz anyagi körülmények között működik. Ágyszámát tekintve a kicsi, de zsúfolt „kórházak” közé tartozott (a 140 betegágynál kisebb csak a Székesfővárosi Elektromos Művek által fenntartott József Attila Szanatórium volt 84-, valamint az 1947-től működő Semmelweis Szülötthon 50 ágygal).

Az intézetet kezelő alapítvány vagyona a jelentés szerint ebben az időben az óbudai 2494 négyszögöles ingatlan, a rajta lévő épülettel és melléképületeivel, néhány fővárosi bérház és pár elértéktelenedett részvény. A természetbeni ellátásban némi segítséget nyújtott az egyik egykori ápoló által adományozott pettendpusztai 26 kataszteri holdon elterülő gazdaság.⁸⁴ Ekkor mindössze egy bejáró orvos, 22 vincés nővér (3 konyhai, 1 mosókonyhai, 3 irodai, 15 betegápoló szolgálatos), egy gépkocsivezető és 23 kisegítő dolgozott a házban. Kórháznak tehát semmiképpen sem lehetett nevezni, inkább egyfajta ápolóintézetnek.⁸⁵ Az áprilisi jelentés készítői szerint „Rá kell mutatnunk, hogy az intézmény nem gyógyintézet, gyógyintézethez nem is hasonlít. Valójában szociális otthon, ahol kizárólag elagottságuk, vagy testi, illetve szellemi fogyatékoságuk miatt teljesen munkaképtelen embereket ápolnak. Az ápolás mértéke nem terjed túl az ilyen embereknél szükséges házi betegápolás mértékén. Ezt igazolja az a körülmény, hogy a 140 ágyas intézménynek mindössze egy bejáró orvosa van és ez elegendő.”

Az Irgalom Háza pettendpusztai gazdasága a Székesfőváros Egyesített Gazdasági Kezelőségébe került, és az előzetes tervekkel ellentétben – eredetileg megmaradt volna 130 ágyas betegápoló intézetnek egy intézeti- és egy segédorvossal, valamint 37 ápolóval – az intézetet 1949 júniusától a főváros vette át.⁸⁶ Az Irgalom Háza ekkor végleg elszakadt az egyháztól. 1949-es bezárásáig egyedi intézményként működött Magyarországon. Nem volt kórház, mert nem gyógyítottak, csak ápoltak benne, és nem volt szegényház sem, holott betegek csak a szegénysorsúak közül kerülhettek ki. A ház célja és feladatai e két intézménytípus között helyezkedtek el. A gyógyíthatatlanok intézményes keretek között történő ápolása így méltán teszi az Irgalom Házát a mai Hospice Házak elődjévé.

VEZETŐSÉG

FŐNÖKNŐK

Bencsik Augusztina (1902–1906)

Stroblberger Gizella (1907–1910)

1911: nincs

Rada Hermína (1912–1914)

Ráth Mária Jozefa (1914–1923)

Burek Leopoldina (1927–1929)

Plochberger Notburga (1930)

Brothág Leontina (1932–1943)

Palatin Terézia (1945–1947)

TEMPLOMIGAZGATÓK

Uhlárik István (1908–1918) 1873. december 27-én született Léván. 1896. október 15-én szentelték pappá Esztergomban, előtte hitoktatói tevékenységet fejtett ki Budapesten. Káplán Naszvadon, 1898-tól Drégelypalánkon, 1899-ben Komáromban, 1901-ben Tölgyesen, 1902-ben Ipolyságon. 1906-tól ismét hitoktató a fővárosban. 1921-től plébános Endrefalván. 1936-ban a szécsényi espereskerület esperes-helyettese és az elemi iskolák tanfelügyelője. 1943-ban vonult nyugállományba. Elhunyt: 1953. november 13., Endrefalva.

Gigler Károly (1927–1932) született: Budapest, 1897. szeptember 4. Esztergomban szentelték pappá 1920. június 3-án. Hitoktató Budapesten, 1922-ben hittanár. 1934-ben az esztergomi szeminárium spirituálisa, egyházmegyei cenzor. 1932–1939 között a *Katolikus Nevelés* szerkesztője. 1935-ben zsinati bíró, 1937-ben pápai kamarási címet kapott. 1939-ben titkár az érseki kamarában, 1940–1944 között a kancellária igazgatója, 1944 áprilisától az esztergomi főszékesegyházi káptalan kanonokja. 1950 júniusától érseki helynök, július 6-án letartóztaták, 1953–1956 között Kistarcsán volt rab. 1958-ban plébánoshelyettes Dunaszentpálon, 1963-ban visszahelyezték Esztergomba. Elhunyt: Győr, 1965. április 10. Esztergomban temették el. *Főbb művei:* A szemléltetés szerepe a hitoktatásban (Budapest, 1925), Boldogasszony Anyánk... (Budapest, 1943), Hittankönyv a katolikus népiskolák 3-4. osztálya számára (Budapest, 1943), Szentmisénk lelke (Budapest, 1944), Kis hittankönyv az ált. iskolák 1. és 2. osztálya számára (Budapest, 1946), Találkozásunk Istennel (Budapest, 1947), Téged Isten dicsérünk (Budapest, 1947), Hittankönyv (Budapest, 1948)

Karsay Adalbert (1934–1938)

Petró László (1940–1947) született: Úny (Esztergom megye), 1899. június 17. Esztergomban és Budapesten végezte teológiai tanulmányait. Esztergomban szentelték pappá, 1923. július 30-án. Ezután káplán Érsekvadkerten, 1925-től Drégelypalánkon. 1929-től hitoktató a budapesti Toldy Ferenc utcai gimnáziumban. Az Irgalom Háza templomigazgatója. 1953-tól kisegítő a fővárosi Szentháromság templomban. 1947-től pápai kamarás. 1939-1944 között a

Katolikus Nevelés szerkesztője, Katolikus Hitoktatók és Hittanárok Egyesületének alelnöke, a Katolikus Tanügyi Tanács tagja és a 11. sz. Bocskai cserkészcsapat tisztje volt. 1963-ban nyugdíjba vonult. Elhunyt: Budapest, 1978. szeptember 26. Únyon temették el. *Műve*: A püspökszentelés szentsége (h.n., 1938)

RENDES GYÓNTATÓ

1902-höz nem írnak senkit

Fischer Ágoston (1903–1918) született: Nyárhíd (Nyitra vármegye), 1863. augusztus 10. Érsekújvárott, majd 1877–1879 között Pozsonyban, az Emericanumban, 1879-től Esztergomban tanult. 1885. december 16-án szentelték pappá. Hitoktató Budapesten. 1890-től Ipolyszécsényke plébánosa, 1899-ben az óbudai Jó Pásztor-templom spirituálisja, kórházi papi teendőket látott el az 1897-ben alapított óbudai Szent Margit Kórházban is. 1908-tól pápai káplán. A Szent Alajos Társulat országos igazgatója, a Szent Alajos Segélyegylet, Szent Vince Társulat elnöke, a Szent Alajos Társulat Havi Értesítőjének szerkesztője. Publikált az *István bácsi Naptára* (1885), *Korunk* (1888), *Magyar Állam* (1889) és a *Népnevelő* (1889) című lapokban. Elhunyt: Budapest, 1918. május 6., villamosbaleset következtében. *Művei*: De la Salle Szent János, (*Religio*); Szentek élete, Budapest, é.n.; Manresa, (*Magyar Állam*, 1889. aug.); Dr. Luther Márton – Isten embere (*Katolikus Hitvédelem*, 1891); A „Jó Pásztor” háza Óbudán (in: *Kiss János – Sziklay János: Katolikus Magyarország*, Budapest., 1902. I. 570–582.); *G. Barbarigo*: Jézus Krisztus a papok példaképe, Budapest, 1889, fordítás.

Fallenbüchl (Fallenbüchel) Ferenc (1927–1930) született: Budapest, 1873. szeptember 2. Esztergomban tanult teológiát, Budapesten magyar, német nyelv és irodalom középiskolai tanári diplomát szerzett. 1901-től bölcsészdoktor. 1896. június 28-án szentelték pappá. 1895-ben gimnáziumi tanár volt Nagyszombaton. 1896-tól káplán Vágszerdahelyen, 1897-től Tardoskedden, ugyanekkortól hitoktató a fővárosban. 1900-ban rendes gimnáziumi tanár Nagyszombaton és a konviktus igazgatója. 1915-ben nevelő Salm-Salm hercegnél. 1918-tól a budapesti Sophianum leánygimnázium igazgatója. 1936-ban vonult nyugállományba. 1908–1936 között nyaranta mariazelli magyar gyóntató is volt. Ő hozta létre Budán a Szent Angéla Leánygimnáziumot. 1932-ben királyi tankerületi igazgató is volt. 1920-tól érseki főszentszéki ülnök, 1924-től pápai kamarás. 1947–1949 között az orsolyiták gyóntatója volt. Részben ő tanította magyar nyelvre Cesare Orsenigo apostoli nunciust. Elhunyt: Budapest, 1953. január 8. Számos cikket írt a *Magyar Sion*, *Nagyszombati Érseki Főgimnázium Értesítője*, *Egyházi Közlemények*, *Magyar Középiskola*, *Alkotmány*, *Élet*, *Sacré Coeur Értesítő*, *Nagyszombati Hetilap*, *Esztergom*, *Katolikus Nevelő*, *Katolikus Pedagógia* című lapokba.

Patyi Kamill O. Cap. (1932–1945)

Szedenic Ferdinánd C.M. (1940)

Biczó József C.M. (1947)

RENDKÍVÜLI GYÓNTATÓ

1902: nincs

Piszter Imre (1903)

1904–1905: nincs

Lazarista szerzetesek (1906–1916)

Tichy Sándor C.M. (1917–1918)

Gröne Lajos (1927–1928)

Barát János C.M. (1929–1940)

Ébner Jenő (1941)

Szedenic Ferdinánd C.M. (1943–1945, 1945-ben a Szentlélek téren is rk. gyóntató)

Lösch István C.M. (1947)

ORVOSI SZEMÉLYZET⁸⁸

A) RENDES FŐORVOS

Tauszk Ferenc (1901–1915) Született: Pest, 1865. augusztus 4. Orvosdoktor, egyetemi magántanár. Budapesten szerzett orvosdoktori diplomát 1885-ben. 1885–1888-ban Freiburgban, Berlinben és Bécsben dolgozott, 1888–1899-ben a budapesti I. sz. Belklinikán tanársegéd, 1896-tól egyetemi magántanár. A Székesfőváros Jobbparti Szegényháza Kórházának rendes orvosa és az Irgalom Háza főorvosa volt. A Tüdőbeteg Szanatórium Egyesület titkára és több orvosi egyesület tagja volt. 1910-ben a *Tuberkulózis* című lap szerkesztője, a berlini Internationales Centralbureau für Bekämpfung der Tuberculose levelező tagja. 1915-ben királyi tanácsos. A klinikai diagnosztika I–III. Budapest, 1894, és a Gyógyászati kézikönyv, Budapest, 1892. könyvek szerkesztője volt. *Főbb művei*: A belgyógyászat alapvonalai, Budapest, 1895; Heroin, a morphin egy új pótszere, Budapest, 1898; A szívbetegek bal neotherapiája, Budapest, 1898; Tíz év a tüdővész elleni küzdelemről, Budapest, 1908. Elhunyt: Budapest, 1915. október 31.⁸⁹

Unger Manó (1916–1929) Kórházi és dohánygyári főorvos, szülész-nőgyógyász szakorvos. 1891-ben lett Prágában orvosdoktor. A királyi Orvosegyesület és a Gynaekologiai szakosztály tagja. *Művei*: Dohányzás, Dohánygyári munkások betegségei. Elhunyt: 1929, Budapest.

Czirbesz László (1932–1942) Belgyógyász.

B) IGAZGATÓ-BIZOTTSÁGI FŐORVOS

Diescher Ferenc (1901–1915) Orvostudor, szülész-nőgyógyász, a Császárfürdő orvosa. Budapesten szerzett orvostudori diplomát 1880-ban. 1905-ben a Szent Erzsébet apácarend női kórházának rendelő orvosa is (1915-ban ugyanitt a kiegészítő hadikórház osztályorvosa), a királyi Orvosegyesület rendes tagja. Szakterülete a szülészet-nőgyógyászat, valamint a balneológia volt. Az 1901-ben alapított Budapesti III. Kerületi Katolikus Kör első elnöke volt.⁹⁰

Kliburszky János (1916–1932) Orvostudor. Budapesten szerzett orvostudori diplomát 1899-ben. 1905-ben a Cselka Betegsegélyző Egyesület, a Budapesti Cipésziparosok és Segédek Betegpénztára, az Erzsébetvárosi Betegsegélyző Egylet és az Irgalom Háza orvosa is volt. A M. Kir. Természettudományi Társulat rendes tagja. 1915-ben (és 1920-ban) kerületi orvos. 1920-ban az Irgalom Háza igazgató-bizottságának orvosa.

C) ORVOS

Kliburszky János (1905) lásd az igazgató-bizottsági főorvosok között.

JEGYZETEK

1. *San Marco* 1901.
2. Max Vladimir von Beck memorandumja, s.d. 1. *San Marco* 1901.
3. Uo. 2. és 7. Beck jellemzése szerint vallásossága „eine überzeugungstreue, tiefe und werktätige Frömmigkeit”.
4. Uo. 7.
5. *Óbudai Egyházközségi Tudósító*, VIII. évf. 41. sz. (1932. október), *Tóthné Szilágyi* 2001: 11. Tévesen 1876-ra teszik a megözvegyülés idejét. Von Beck szerint ekkor vált meggyőződésévé, hogy vagyont Istennek tetsző módon kell felhasználnia. Max Vladimir von Beck memorandumja, s.d. 8. *San Marco* 1901.
6. *Óbudai Egyházközségi Tudósító*, VIII. évf. 41. sz. (1932. október), *Cséfalvai* 2004: 40., *Tóthné Szilágyi* 2001: 11. Tévesen 1876-ra teszik a megözvegyülés idejét.
7. Téves, az intézmény valójában 1892-ben alakult.
8. *BFL IV.1403.a* 1926. február 10. 90. sz.
9. A renddel feltehetően férje szintén mélyen vallásos párizsi rokonai révén ismerkedett meg. Max Vladimir von Beck memorandumja, s.d. 8. *San Marco* 1901.
10. Bécsben 1875-től van külön épülete az intézménynek, a századfordulón már 500 ágygal működött, szintén a páli szent vincés nővérek kezelésében. 1903-ban az alsó-ausztriai Kirchstettenben hoztak létre – szintén ma is működő – hasonló intézetet Clementinum néven. <http://www.hausderbarmherzigkeit.at/ueber-uns/geschichte/geschichte-langversion/?L=orzwbqohmvjodute> (utolsó lekérdezés 2011. február 27.)
11. Az alapítólevelet Nagykomlóson írta alá a hercegnő. A zárókő mögött 1901. október 30-án elhelyezett irat másolata. *SOtL II. 9.*
12. A zárókő mögött 1901. október 30-án elhelyezett irat másolata. *SOtL II. 9.*
13. Az ingatlan korábban a fővárosé volt. *BFL VII.6.d* 14620. sz.
14. *Kapronczay* 2005: 44–48.
15. *San Marco* Herczegné, szül. Nákó Miléva jótékony alapításai Budapesten. (*San Marco* 1901). A közegészségügyi törvényben (1876. évi XIV. törvénycikk) kifejezetten erről szóló paragrafus nincs, feltehetően a szerző a szegény betegek ingyenes orvosi ellátásáról szóló passzusokra gondolt (így például lásd a 145.§-t a községi és kórorvosok feladatairól és köteleességéről – a 71–72.§ hasonló alapelveket fogalmazott meg az elmebetegek elhelyezéséről), a kórházakról szóló IX. fejezetben a köz- és magánkórházak szétválasztásáról, azok illetékes hatóságairól és annak személyzetéről van szó.

16. BM 35000/1902. sz. körrendelet a kórházakról, gyógyintézetekről, üdülőházakról és a gyógyíthatatlan betegek menedékhelyeiről szóló szabályrendelet tárgyában (1902. április 4.). Lásd: *Rendeletek Tára*, 1902: 263–387.

17. uo. 269–270.

18. 85.§ uo. 326–327. A rendelet szerint itt a kórházi ápolásra már nem alkalmas betegeket helyezték el. Az ilyen intézmények magánlétesítménynek számítottak, sem az Országos Betegápolási Alaptól, sem az Államkincstártól nem igényelhetek pénzt.

19. Alapítólevel (1902. május 29.) és *San Marco* 1901 s.d. 7., illetve Egyház-kormányzósági iratok 1836/1901, a főváros 1900. szeptember 12-i felterjesztése és 2578/1921. *San Marco* hercegné levele Csernoch János hercegprímásnak (Nagykomlós, 1921. augusztus 11.) *San Marco* 1901.

20. *San Marco* hercegné levele Csernoch János hercegprímásnak (Nagykomlós, 1921. augusztus 11.) *PL* Egyház-kormányzósági iratok 2578/1921.

21. *Pesti* 1931: 33., 1932: 34., 1934: 30., 1935: 90., 1936: 89.

22. *MOL XIX-C-1-f* 188832/1949.

23. Az alapító okirat eredeti példányait a hercegprímásnál, a Belügyminisztériumban, Budapest Székesfőváros levéltárában, valamint az alapító hercegnénél helyezték el. Az alapítás tényét 1900. június 27-én fogadta el Balatonfüreden Vaszary Kolos hercegprímás, míg a fővárosban 1900 júliusán nyugtázták annak tényét. A Belügyminisztérium szeptember elsején hagyta jóvá, azzal a kikötéssel, hogy december 31-ig mutassák be a szervezeti működési szabályzatot. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza alapítványi okirata és alapszabályai (Budapest, 1910). 3–5.

24. Az 1902-es jelentés szerint felvételnél előnyt élveznek az ágyhoz kötött betegek, hiszen ők inkább szorulnak segítségre, mint a kevésbé súlyos betegek. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 3.

25. A kiegészítő pontokat 1909. május 28-án írta alá a hercegné, 1909 júniusában fogadta el Vaszary Kolos Balatonfüreden, és október 2-án hagyta jóvá a Belügyminisztérium. A pontozatok öt eredeti példányát a fentebb is említett négy személy (az alapító, a hercegprímás, a Belügyminisztérium és a főváros), valamint az Irgalom Háza kapta meg. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza alapítványi okirata és alapszabályai (Budapest, 1910). 6–7.

26. Érdekes, hogy a vagyonosokat is itt említik meg, a különböző betegek között, és nem az előző pontban. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza alapítványi okirata és alapszabályai (Budapest, 1910). 8.

27. Az éves számadások lezárásának határideje december 31. lett. A számadásokat legkésőbb februárig be kellett mutatni a hercegprímásnak. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza alapítványi okirata és alapszabályai, Budapest, 1910. 10–11.

28. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza alapítványi okirata és alapszabályai (Budapest, 1910). 8–11.

29. Budapest templomai, III. kerület. 2002: 15. és *Keresztes* 1995: 418–420.

30. *BFL XV.17.d.329.* 17321. hrsz. Budapest Szfőv. III. kerületi előjárósága 21683/1900 sz. használatbavételi engedélye. Az engedély az alábbi helyiségek építésére szolt: 4 kórterem, 1 konyha, 5 éléskamra, 4 fürdőszoba, 1 kápolna, 6 raktár, 1 edénykamra, 1 mángorló, 1 mosókonyha, 1 halottaskamra, fertőtlenítő.

31. *BFL XV.17.d.329.* 17321. hrsz. 1–8. fol.

32. *SOtL II. 9.* Az Irgalom Háza. Az új kórház felavatása. *Budapest*, 1901. április 23. (112. sz.), melléklet.

33. „Az ünnepély az intézet kápolnájának és összes helyiségének felszentelésével kezdődött, a mit Kohl Medárd püspök végzett az ó-budai plebános Kirschhoffer Károly és több lelkész

segédlete mellett. A püspök az oltár elé állott s mielőtt a kápolnában az első misét elmondotta volna, a közönséghez fordult és köszönetet mondott a nagylelkű alapítónak, a felügyelő bizottságnak, buzdította a betegek ápolására hívatott irgalmas nővéreket, s gondjaiba ajánlotta a szerencsétlen ápolottakat az ó-budai plébánosnak, kinek része van abban, hogy az új kórház felépült.” Budapest, 1901. április 23. (112. sz.), melléklet.

34. Uo.

35. *San Marco* 1901.

36. Az Irgalom Háza. Az új kórház felavatása. In: *Budapest*, 1901. április 23. (112. sz.), melléklet.

37. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 4. A bizottság később Kliburszky Jánost, majd a harmincas évektől Czirbesz Lászlót nevezte ki az intézet orvosának. *SOtL II. 9.* Itt Czirbesz nevét tévesen Czirbusznak írják.

38. *Keresztes* 1995: 418. Az illetményt 1913. május 19-én felemelték 240 koronára. PL Egyház-kormányzósági iratok 2561/1902.

39. Az alapítást megörökítő tekercest Vaszary Kolos mellett aláírta az alapító San Marco hercegné, Császka György kalocsai és bácsi érsek, Kohl Medárd samosatai püspök, Helyey Sámuel pécsi püspök és Eumer Endre belügyi államtitkár. *SOtL II. 9.* Irgalom Háza iratai. Az alapítólevelet Nagykomlóson írta alá a hercegnő. A zárókő mögött 1901. október 30-án elhelyezett irat másolata.

40. Az irgalmas nővérek honlapján és a Katolikus Lexikonban 1852-t írják, de maga a rendház csak 1854-ben épült fel Pinkafőn. A grófnő később maga is belépett a rendbe és ott halt meg, főnöknőként. http://www.savariamuseum.hu/letoltesek/kegyurak_meccenasok.pdf (lekérdezés: 2010. 11. 06.) és

<http://lexikon.katolikus.hu/I/Irgalmas%20N%C5%91v%C3%A9rek.html> (lekérdezés: 2010. 11. 06.).

41. *Bottlikné Kárász* 1998: 98–99.

42. PL Egyház-kormányzósági iratok 33/1902. Szerződés. Budapest–Graz, 1901. november 1.

43. Emellett dolgoztak a Mária Valéria közkórházban Balassagyarmaton (10 fő), Érsekújváron (5 fő), Nagytapolcsányban (10 fő), Esztergom-Szentgyörgymező érseki kórházában (4 fő), valamint Nagyszombat három kórházában (6, 4, illetve 3 fővel).

44. *Schem.* 1902: 211–227.

45. *Pesti* 1902: 267–269. A címtár a klinikák mellett 19 kórházat, egy idősgondozót, egy elmebetegek számára létesített 60 betegágyas állami intézetet, egy hasonló célt szolgáló józsefvárosi intézetet, a budakeszi Erzsébet Szanatóriumot és a Machlup Adolf-féle üdülőházat, valamint az Országos Központi Védhimlőoltó Intézetet sorolja föl.

46. *Pesti* 1902: 267–269.

47. Ennek minél nagyobb hatékonysága érdekében 1907-ben a ház mellett Hofbauer Elekkel disznó- és tyúkólat is építettek, 1910-ben pedig üvegházat. Budapest Szfőv. III. kerülete előljárósága 13513/1907. sz. határozata (1907. július 17., az óllal 1908-ra készültek el) és 22730/1910 sz. határozat (1910. november 29.). *BFL XV.17.d.329.* 17321. hrsz. 47–51. fol.

48. *Elhunyt nővéreink. Épületes följegyzések Szent Vince Szeretet Leányainak Életéből.* Szeretet Leányainak kiadása, Budapest I. Ménesi út 27., 1923: 151.

49. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 4., 5.

50. A jelentés írásakor (1902. június 30.) 33 személyt ápoltak az intézetben. 1902. június végéig öt halottja volt az intézetnek: egy 64 éves elmezavaros férfi (1901. január 2.), egy féloldali bénulással ápolott 70 éves fővárosi özvegyasszony (1902. március 15), egy angolkóros gyermek (1902. február 22.), egy járványos gyermekbénulással kezelt 69 éves temesvári

asszony (1902. március 9.) és egy *hysteria gravis*szal felvett 21 éves Abaúj vármegyei hajadon (1902. június 28.). *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 4., 5., 8., 9.

51. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 8., 9.

52. Uo. A főváros és Pest megye szűkebb körzetéből az alábbi helyekről kerültek ki betegek: Fejér megye (2 fő, Polgárdiból és Székesfehérvárról), Hont megye (2 fő), Esztergom (1 fő), Komárom megye (1 fő) és Veszprém megye (Pápa, 1 fő). Az ország nyugati határáról, Pozsony városából hárman, Nyitra megyéből pedig ketten lettek elhelyezve az Irgalom Házában. Szintén két fő jött Erdélyből, Bihar megyéből (Debrecen és Nagyvárad) és Temes megyéből (Csákova, Temesvár). Egy-egy beteget hoztak Gömör-, Vas-, Bács-Bodrog-, Borsod-, Abaúj-, Sáros-, Szepes-, Szabolcs- és Szatmár megyékből. A legtávolabbról, Cattaróból érkezett 1901. december 5-én egy 79 éves római katolikus nő, öregkori sorvadással (*marasmus senilis*).

53. Uo. Egész pontosan: 60, 69, 79, 80 és 81 esztendősek.

54. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 8., 9. alapján

55. Egyik esetben féloldali bénulással (*hemiplegia*) párosulva.

56. Középfülgyulladással (*otitis*) párosulva.

57. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 8., 9.

58. Uo.

59. Rómy Béla igazgató-bizottsági elnök jelentése (1918. március 1. PL Egyház-kormányzósági iratok 1196/1918.) 1926 májusában Manning Vilmos sebész felvetette Rottenbiller Fülöp igazgató-bizottsági elnöknek az Irgalom Háza átalakítását rákgyógyító intézetté egy belgyógyász és egy műtős alkalmazásával, de Forster Gyula tanácsára ez nem valósult meg. Forster szerint ugyanis nagy szükség lenne ilyesmire, de ehhez bővíteni kellene az intézményt, ami lehetetlen, hiszen jelenlegi állapotában is alig tudják kigazdálkodni az intézmény működéséhez szükséges költségeket (a rákbetegek és epileptikusok elhelyezését el nem különített osztályon nem tartja megengedhetőnek). Forster Gyula jelentése Csernoch János hercegprímásnak (1926. május 2.) PL Egyház-kormányzósági iratok 1338/1926.

60. Brothág Leontin főnöknő levele Serédi Jusztinián hercegprímásnak (1942. március 21., PL Egyház-kormányzósági iratok 2314/1942. A jelentés szerint az intézmény 42 éve alatt 1844 beteg fordult meg itt, ebből 1198 hunyt el az Irgalom Házában.

61. *MOL XIX-C-1-f* 18832/1949.

62. A segély megadását a belügyminiszter támogatásával és azzal a feltétellel adták meg az intézménynek, hogy a zsúfolt Erzsébet-szegényházból a főváros évente 25 beteget áthelyezhessen az Irgalom Házába. A berendezésre adott 10 000 korona mellett ugyanekkor összeget adtak ezen betegek kezelésére is (azaz fejenként 400 koronát). Az utóbbi összeg nem alapítvány volt, csak az említett betegek elhelyezése után tarthattak rá igényt. *BFL IV.1403.a* 1901. okt. 4-i 1089. sz. határozat, 1902. nov. 27.-dec. 2. 1428. sz. határozat, 1903. jún. 30-i 859. sz. határozat, 1904. okt. 26. 1253. sz., 1905. máj. 10-i 694. sz. és okt. 11-i 1274. sz. határozat, 1906. márc. 28-i 521. sz. és jún. 27-i 1094. sz. határozat.

63. Alapítólevél, 1902. május 29. PL San Marco hagyaték.

64. *San Marco* 1901.

65. *A Gyógyíthatatlan...* 1902: 4.

66. Max Vladimír Beck memoranduma, s. d. 2. és 9. PL San Marco hagyaték.

67. *Egyházközségi Tudósító*, 1928. március (IV. évf. 14. szám) 18. Eszerint 1928-ban 130 beteg tartózkodott benne, a nővérek ekkor 4000 pengő gyorssegélyt kértek a fővárostól.

68. Szerződés (Budapest, 1925. március 9.) és Max Vladimír Beck memoranduma, s. d. 56–57. PL San Marco hagyaték.

69. Ennek ellenére az alap – minimálisra csökkent tőkével – 1970. június 17-ig működött, ekkor megszüntették és a megmaradt összeget átadták a bécsi Haus der Barmherzigkeitnek. dr.

Leopold Antal esztergomi kanonok, a Pazmaneum rektorának jelentése, 1970. június 17. *PL San Marco* hagyaték.

70. 1942-ben ez az összeg negyedévente 825 pengő volt. A főnöknő szerint ez a ház karbantartási költségeinek negyedét sem fedezi. Brothág Leontin főnöknő levele Serédi Jusztinián hercegprímásnak (1942. március 21.) *PL Egyház-kormányzósági iratok* 2314/1942.

71. *PL Egyház-kormányzósági iratok* 352/1918. 1918-ban például Rómy Béla igazgató-bizottsági elnök kérte Csernoch János hercegprímást, hogy az egyházmegye papjai által hívja fel a figyelmet az intézményre (tehát nem külön gyűjtést kért), amit a hercegprímás 1918. február 2-án meg is tett. Ugyanebből a levélből értesülünk arról, hogy alkalmanként az állami osztálysorsjátékból is kapott némi pénzt a ház, ekkor például 30 000 koronát.

72. Rómy Béla igazgató-bizottsági elnök jelentése (1918. március 1.) *PL Egyház-kormányzósági iratok* 1196/1918.

73. Életrajza szerint ebben az időszakban a hatóságok többféleképpen akadályozták működésüket: az ételjegyeket nem akarták beváltani, szentet nem akartak kiutalni, mondván, hogy a haladóklnak úgyszincs szükségük melegre. A ház ellátását a nővér a szüleitől, a hercegnőtől és egyéb szervezetektől kapott adományokkal tudták megoldani (a hercegnő például 50 nyulat küldött a betegeknek szentestére). *Elhunyt nővéreink*. 1923. 154–156.

74. Ráth Jozsefa jelentése Csernoch János hercegprímásnak (Budapest, 1921. augusztus 19.) *PL Egyház-kormányzósági iratok*. 2578/1921.

75. A IX. ügyosztály 1922. november 3-i jelentése Budapest Székesfőváros Tanácsának. *BFL IV.1407.b IX*. 1280/1901.

76. Rottenbiller Fülöp igazgató-bizottsági elnök jelentése a Budapest Székesfőváros Tanácsának, érck.: 1922. november 22. (*BFL IV.1407.b IX*. 1280/1901) A jelentéshez csatolt táblázat szerint a 43 fizető beteg közül 1 havi 100, 2 havi 500, 1 havi 700, 20 havi 1000, 2 havi 1200, 10 havi 2000, 6 havi 3000 és 1 havi 5000 korona ápolási díjat fizetett (a kisebb összegek korábban megállapított, de fel nem emelt díjak). A jelentés szerint gyógyszer például az Amerikai Vöröskeresztől kaptak.

77. 1923. szeptember 20-i határozat. (*BFL IV.1407.b IX*. 1280/1901.) 1920-ban emelték fel a 2000 koronáról 10 000-re az évi segélyt, de két év múlva már arról panaszkodik Rath Jozefin főnöknő, hogy ez az összeg nem elég egy beteg évi ellátására. Rath Jozefin levele Budapest Székesfőváros Tanácsának 1922. július 6. *BFL IV.1407.b IX*. 1280/1901.

78. 1921. október 1-i határozat. (*BFL IV.1407.b X*. 5146/1918.) A „fővárosi illetőségű” kitélt időnként ellentétesen értelmezte a főváros és az intézet. Az Irgalom Háza vezetői, támogatás reményében, minden fővárosi beteget beleszámítottak ebbe, míg a főváros kizárólag azokat, akik más fővárosi intézményből (kórház, szegényház) kerültek be a Gyógyíthatatlan Betegek Menedékhelyére. Igaz, itt viszont nem vették figyelembe, hogy sok beteg szegényházba nem volt hajlandó bejelentkezni, míg közvetlen az Irgalom Házába igen. Rada Hermína főnöknő jelentése Budapest Székesfőváros Tanácsának, 1914. április 30. *BFL IV.1407.b IX*. 1280/1901.

79. Az igazgató-bizottság levele Serédi Jusztinián hercegprímásnak (1932. március 5.) *PL Egyház-kormányzósági iratok*. 652/1932.

80. Az Irgalom Háza mellett ugyanennyi összeggel járultak hozzá az irgalmas nővérek Szentlélek téri zárdájának, a Szent Alajos Egyesület, a Szent József Fiúotthon, a Katholikus Leánykör, és a Jó Pásztor zárda működéséhez. Emellett kétmillió koronát adtak a Szent Vince Egyesületnek és az Esztergomi Papi Szemináriumnak. *Egyházközségi Tudósító*, 1925. december, (I. évf. 1. sz.) 4., 5.

81. 1926 karácsonyán pontosan meg nem nevezett összeget adtak az Irgalom Házának és a Jó Pásztor Háznak, valamint a Szent Alajos Háznak. *Egyházközségi Tudósító*, 1927. március (III. évf. 1. sz.) 16.

82. 1929-ben 80 pengőt adtak a háznak, és ugyanekkora összeget adományoztak a nővérek Szentlélek téri zárdájának, a Jó Pásztor Háznak és a Katholikus Leánykörnek. (Emellett a Szent Vince Egyesület 160 pengőt, a Szent József Otthon 120 pengőt kapott. A főplébánia jövedelmének nagy része ebben az évben a Kiscelli Kálvária tervezett előcsarnokára ment el. *Egyházközségi Tudósító*, 1929. szeptember (V. évf. 23. sz.) 12.

83. 1949. június 10. *MOL XIX-C-1-f* 18832/1949.

84. 1949. április 6-i feljegyzés. *MOL XIX-C-1-f* 187649/1949.

85. A betegápolási napidíjak is ehhez a „szeretotthon-jellehez” igazodva ekkor 21, 16 és 12 forint között ingadoztak, de a betegek mintegy felét, a befolyt gondozási díjak terhére, ingyenesen tartották el. Az első tervek szerint ezt a profilt a fővárosnak történt átadás után is megőrizték volna, mégpedig a teljes díj leszállításával 12 forintra, 48 beteg teljes árú, 30 félárú ellátásával (a többi intézmény – azaz a tényleges kórházak – napidíját egységesen 23 forintban állapították meg). *MOL XIX-C-1-f* 187649/1949.

86. *MOL XIX-C-1-f* 18832/1949.

87. *Beke* 2008. és a *Schem.* alapján.

88. *Pesti* (1902–1936) alapján.

89. 1915. október 28-án kelt (1915. november 4-én kihirdetett) végrendeletében (*BFL VII.12.e* 396/1915) számtalan jótékony adományt tett. A teljeség igénye nélkül: 12 000 korona a Tüdőbeteg Szanatóriumnak, 10 000 korona a József főherceg Szanatóriumnak, azzal a feltétellel, hogy az alapítvány összegét a Budapesti kir. Tudományegyetem ajánlásával kikerülő orvosnövendékek ottani működésére fordítsák. A Gyep utcai Ranolder-zárdának szintén 10 000 korona, egy növendék ösztöndíjaként. Az Irgalom Házára 10 000 koronás ágyalapítványt (ekkor került fel a neve a többi ágyalapító mellé), a Jó Pásztor intézetre ugyanekkora összeget hagyományozott. A szürke nénék központi házában 20 000 koronát, a hozzájuk tartozó Betegápoló Apácák Társulatának pedig 5000 koronát adott. Nagyobb összeget hagyott a Magyar kir. Orvosegyesületre és az orvosi karra, a Budapesti Poliklinikai Egyesületre, illetve 10–10 000 koronát a Pesti Izraelita Hitközség Szabolcs utcai kórházára, Fiú- és Leányárvaházára, 5000-et a Budapesti Önkéntes Mentőegyesületre. Életrajzát lásd még: *Kapronczay* 2004.

90. *Kiss – Sziklay* 1902: 556., 563.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

<i>BFL IV.1403.a</i>	Budapest Főváros Levéltára, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai, Közgyűlési jegyzőkönyvek.
<i>BFL IV.1407.b</i>	Budapest Főváros Levéltára, Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanács Ügyosztályok Központi irattára.
<i>BFL VII.6.d</i>	Budapest Főváros Levéltára, Budapesti I-III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai, Óbudai (Dunajobbparti) telekkönyvi iratok
<i>BFL VII.12.e</i>	Budapest Főváros Levéltára, Budapest Központi Királyi Járásbíróság iratai, Kihirdetett végrendeletek.
<i>BFL VII.173.</i>	Budapest Főváros Levéltára, Gászner Béla közjegyző iratai.
<i>BFL XV.17.d. 329.</i>	Budapest Főváros Levéltára, Tervtár, Budapest Székesfőváros tervei, Építési ügyosztályok tervtára.
<i>MOL XIX C-1-f</i>	Magyar Országos Levéltár. Népjóléti Minisztérium, Kórházi osztály iratai.

BFL XV. 19.d.2.c. Budapest Főváros Levéltára. Fotótári Gyűjtemény. Digitális fotók. Képeslapgyűjtemény, Szentirmay Tibor digitális képeslapgyűjteménye.

PL Egyház-kormányzósági iratok

Esztergom, Prímási Levéltár, Egyház-kormányzósági iratok.

PL San Marco hagyaték

Esztergom, Prímási Levéltár, San Marco hagyaték.

SOTL II. 9.

Semmelweis Orvostörténeti Levéltár, II.

Töredékes fondok, 9. Irgalom Háza iratai.

NYOMTATOTT FORRÁSOK

Az Irgalom Háza. Az új kórház felavatása. *Budapest*, 1901. április 23. (112. sz.), melléklet.

A Gyógyíthatatlan... 1902

A Gyógyíthatatlan betegek San Marco hercegné által alapított „Irgalom Háza” 1901. április 23.–1902. június 30. Budapest, 1902.

Óbudai Egyházközségi Tudósító (1925-1932)

Pesti 1902–1936

Magyarország orvosainak évkönyve és címtára. Szerk.: *Pesti Alfréd*, Budapest 1902–1936.

Rendeletek Tára 1902. Budapest.

San Marco 1901

San Marco Hercegné, szül. Nákó Miléva jótékony alapításai Budapesten. *Vasárnapi Ujság*, 1901. 17. sz. 48. évf. 277–278.

Schem.

Schematismus venerabilis cleri dioecesis Strigoniensis... 1900–1947.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

Beke 2008

Beke Margit 2008: Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892–2006. Szent István Társulat, Budapest 2008.

Bottlikné Kárász 1998

Bottlikné Kárász Aranka: Szürke Nénék Intézete. Az óbudai Szentlélek téri nevelő- és tanintézet története. Budapest, 1998.

Budapest templomai, III. kerület. Budapesti Városvédő Egyesület Templomtörténeti sorozat 1. Budapest III. kerület Óbuda-Békásmegyér Helytörténeti füzetek. Szerzők: *Fabó Beáta, Kovács Mária, Mayer László, Mayerné Lendváy Mária, Millisits Máté, Székely Imre.* 2002. (VI. évf.) I. szám.

Cséfalvay 2004

Cséfalvay Pál: Az Esztergomi Keresztény Múzeum. *Európai Utas*, 2004/4. sz. 37–44.

Elhunyt nővéreink. Épületes följegyzések Szent Vince Szeretet Leányainak Életéből. Szeretet Leányainak kiadása, Budapest I. Ménesi út 27., 1923. 149–161.

<http://www.hausderbarmherzigkeit.at/ueber-uns/geschichte/geschichte-langversion/?L=orzwbqohmvjodute> (Utolsó lekérdezés 2011. február 27.)

Kapronczay Károly 2004: Magyar Orvoséletrajzi Lexikon, 2004

<http://www.tankonyvtar.hu/altalanos-orvostudomany/magyar-orvoseletrajzi-080905-28>, lekérdezés: 2010. november 9.

Kapronczay 2005

Kapronczay Károly 2005: Az ápolás-, ápolóképzés és kórháziügy története Magyarországon. Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest 2005.

Keresztes 1995

Keresztes Ágnes: Az Irgalom Házától az Egészségügyi Főiskoláig. In: Óbuda évszázadai, Főszerk.: *Kiss Csongor–Mocsy Ferenc.* Kortárs Kiadó, Budapest 1995. 418–420.

Kiss – Sziklay 1902

Kiss János–Sziklay János [szerk.]: A katolikus Magyarország. A magyarok megtérésének és a magyar királyság megalapításának kilencszázados évfordulója alkalmából. Stephaneum, Budapest. 1902.

Tóthné Szilágyi 2001

Tóthné Szilágyi Erzsébet: Az óbudai nevelőintézet és jogelődjeinek 100 éves története (1892–1992). Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest, 2001.

KATALIN SIMON

SHORT HISTORY OF THE 'HOUSE OF MERCY' IN ÓBUDA

ABSTRACT

Around the turn of the 19th and 20th Century, Óbuda, as suburb of Budapest, due the intense industrialization was a place of impoverishment. The Catholic Church tried to alleviate the conditions of the poor, and took an active part in nursing, education and poor-relief. The Daughters of Charity and Princess San Marco played an important role in these caritative institutions. The 'Grey nuns' settled down in Óbuda at the end of the 19th Century and managed a nursing- and an elementary school here, and worked in the Margaret Hospital, which was founded in 1897 in Óbuda. These nuns became later the nursing staff in the 'House of Mercy'.

The institution was founded by an opulent landlady, Princess San Marco. She was born as Anna Mileva Nákó in 1838, as daughter of John Nákó, a great landowner in Torontál County. She was brought up with deep Orthodox religiousness. She married on the 27 January 1856 to Prince Giulio San Marco, and with this marriage she converted and became Catholic. Her husband died very young, in 1888. After this, Princess San Marco used her fortune and money to help the poor and indigent people. She founded two institutions in Óbuda, the House of the Good Sheperd and the House of Mercy. The former one was an establishment for young girls and women. The House of Mercy was founded on the 21 Juny 1900, for the loving memory of her parents and her husband, and as a commemoration of the 1900 years of the Catholic Church and 900 years of the Hungarian Catholic Church. The institution was founded to nurse the incurable poor people. It had a special legal state, it was not a general hospital, neither a voluntary hospital, and even not a poorhouse. It got the legal title 'asylum for incurable people' in the edict of the Ministry for Home Affairs (Nr. 35000/1902). The model of the house was an establishment with the same name ('*Haus der Barmherzigkeit*') in Vienna.

It was a private institute, where the maintainer was the Hungarian Catholic Church, but it got support from the capital, private persons and from the establisher, too. According to its statutes, only incurable and poor people could be nursed in the house. Patients with some kind of diseases were refused, such as lunatics, venereal diseases and epilepsy. They were excluded

for not to disturb other patients, but the Princess and the maintainers planned their reception too, after the enlargement of the house (which actually never happened). The house had four departments, two for women (called 'Saint Anne' and 'Virgin Mary'), one for men ('Saint John') and one for children ('Saint Elisabeth'). This meant practically four hospital rooms. It had hundred sick-beds, but in the first year only 49 persons were nursed here. The house quickly reached its capacity (100 sick-beds), and became crowded (from the end of the First World War, the average number of its patients were 120–130, in the time of its closure 140).

The sustainment of the establishment was always problematic, bed foundations and the savings of the Grey Nuns were not enough, the capital unwillingly gave them money. Sometimes the Parish of 'Saint Peter and Saint Paul' in Óbuda supported the house. Princess San Marco in her Testament left her possessions to her beloved House of Mercy, but most of her estates in Torontál County were expropriated by the State of Romania in 1921. The Princess made a foundation in Vienna too, but the maintainer of the house didn't get too much money from the attendants of it after the death of Princess San Marco in 1926. Before her death she even deposed her high value collection at the Hungarian Catholic Foundation in 1925 with the condition, that the Foundation is bound to look after her two institutions in Óbuda, the House of Good Sheperd and the House of Mercy.

The House of Mercy was secularized in 1949. According to the first plans, the state and the capital would have carried on its nursing activity. After checking its miserable conditions, they changed their mind and shortly after the secularization of the institution, it was finally closed as nursing house. It was not a hospital, and neither a poorhouse. It was a special institution with the functions both of them. The institutional nursing of incurable people makes the House of Mercy in Óbuda rightly the predecessor of recent hospice houses.